

DEDEKTIV HIKOYALAR. HAJVIY HIKOYALAR

Qo'chqorova Sevinch Valiboy qizi

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti

Yo'nalish. O'zbek tili va adabiyoti Guruh 23_08 talabasi.

Email: quchqarovasevinch94@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20229673>

Annotatsiya. Mazkur maqolada detektiv va hajviy hikoyalar janrining badiiy xususiyatlari, ularning adabiyotdagi o'rni hamda o'quvchiga ta'sir etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Detektiv hikoyalarda syujetning murakkabligi, sir va jumboqlarga boyligi, voqealarning izchil rivoji asosiy omil sifatida ko'rilsa, hajviy hikoyalarda kulgi vositasida ijtimoiy muammolarni ochib berish, inson xarakteridagi kamchiliklarni tanqid qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar. detektiv hikoya, hajviy hikoya, syujet, konflikt, kulgi, satira, badiiy adabiyot, janr, obraz, ijtimoiy tanqid, estetik ta'sir.

Аннотация. В данной статье анализируются художественные особенности детективных и юмористических рассказов, их место в литературе, а также механизмы воздействия на читателя. В детективных рассказах основное внимание уделяется сложности сюжета, насыщенности тайнами и загадками, а также последовательному развитию событий, тогда как в юмористических рассказах важную роль играет раскрытие социальных проблем через смех и критика недостатков человеческого характера.

Ключевые слова: детективный рассказ, юмористический рассказ, сюжет, конфликт, юмор, сатира, художественная литература, жанр, образ, социальная критика, эстетическое воздействие.

Abstract. This article analyzes the artistic features of detective and humorous short stories, their role in literature, and the mechanisms of their impact on readers. In detective stories, the complexity of the plot, richness in mysteries and puzzles, and the consistent development of events are considered key elements, whereas in humorous stories, revealing social issues through humor and criticizing flaws in human character play a significant role.

Keywords: detective story, humorous story, plot, conflict, humor, satire, fiction, genre, character, social criticism, aesthetic impact.

Kirish. Badiiy adabiyot insonning ma'naviy dunyosini boyituvchi, uning estetik didi va tafakkurini shakllantiruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Adabiy asarlar turli janrlar orqali hayot haqiqatini badiiy tarzda aks ettiradi, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, inson xarakteri va ruhiy kechinmalarni turli uslub va ifoda vositalari yordamida ochib beradi.

Shu jihatdan detektiv va hajviy hikoyalar janrlari adabiyotda o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, ular o'quvchini nafaqat qiziqtiradi, balki uni fikrlashga, tahlil qilishga va xulosa chiqarishga undaydi.

Detektiv hikoyalar janri o'zining murakkab syujeti, sir va jumboqlarga boyligi bilan ajralib turadi. Bunday asarlarda odatda biror jinoyat yoki murakkab voqea markaziy o'rinni egallaydi va uning yechimi asar davomida asta-sekin ochib boriladi.

O'quvchi asar qahramonlari bilan birgalikda voqealarni tahlil qiladi, turli taxminlar qiladi va yakuniy xulosaga kelishga harakat qiladi. Bu jarayon uning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi hamda e'tibor va diqqatni kuchaytiradi. Detektiv hikoyalarda syujetning izchil rivojlanishi, kutilmagan burilishlar va muammolar yechimi muhim ahamiyat kasb etadi.¹

Hajviy hikoyalar esa o'zining kulgili, ba'zan kinoyali tasviri bilan ajralib turadi. Bu janrda jamiyatdagi ayrim illatlar, insonlarning kamchiliklari va turli ijtimoiy muammolar kulgi orqali ochib beriladi. Hajviy hikoyalar o'quvchini kuldirish bilan birga uni chuqur o'ylashga majbur qiladi, chunki kulgi ortida ko'pincha jiddiy tanqid va ma'naviy mazmun yashiringan bo'ladi.

Satira va yumor vositalari orqali muallif jamiyatdagi muammolarga e'tibor qaratadi hamda insonlarni o'z ustida ishlashga undaydi.

Mazkur ikki janrning o'xshash jihati shundaki, har ikkisi ham o'quvchini faol fikrlashga jalb qiladi, ammo ular turli usullar orqali buni amalga oshiradi. Detektiv hikoyalarda mantiqiy izlanish va sirni ochish jarayoni asosiy o'rinni egallasa, hajviy hikoyalarda kulgi va kinoya orqali ma'naviy ta'sir ko'rsatiladi. Shu bilan birga, har ikki janr ham badiiy adabiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida inson dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi. Zamonaviy adabiyotshunoslikda janrlararo tahlil va ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish katta ahamiyatga ega. Detektiv va hajviy hikoyalarni qiyosiy o'rganish orqali ularning badiiy-estetik imkoniyatlari, o'quvchiga ta'sir etish mexanizmlari va ijtimoiy ahamiyati yanada chuqurroq ochib beriladi.

Metodlar. Detektiv va hajviy hikoyalar badiiy adabiyotning eng qiziqarli va keng o'qiladigan janrlaridan biri hisoblanadi. Ushbu janrlar o'zining mazmuni, ifoda uslubi va o'quvchiga ta'sir etish xususiyatlari bilan bir-biridan farq qilsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihatlar ham mavjud. Har ikkala janr ham o'quvchini fikrlashga, voqealarni tahlil qilishga va badiiy xulosalar chiqarishga undaydi. Detektiv hikoyalar janrining asosiy xususiyati murakkab syujet, sirli voqealar va jumboqlarning mavjudligidir. Bu turdagi hikoyalarda odatda jinoyat yoki muammoli holat markaziy o'rinni egallaydi va uning yechimi asta-sekin ochib boriladi.

O'quvchi asar davomida turli taxminlar qiladi, dalillarni tahlil etadi va yakuniy yechimni topishga harakat qiladi. Bu jarayon mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi hamda diqqat va kuzatuvchanlikni kuchaytiradi. Detektiv hikoyalarda qahramonlar, ayniqsa tergovchi yoki bosh qahramon obrazi muhim o'rin tutadi, chunki u voqealar yechimini topishda asosiy rol o'ynaydi.

Hajviy hikoyalarda yumor vositasida tanqid qilish asosiy o'rin egallaydi, bu esa o'quvchini nafaqat kuldiradi, balki uni chuqur o'ylashga ham majbur qiladi. Mualliflar ko'pincha kinoya, satira va grotesk kabi badiiy vositalardan foydalanib, o'z fikrlarini yanada ta'sirchan ifodalaydi.²

Detektiv va hajviy hikoyalar o'rtasidagi farq ularning maqsadida ham yaqqol ko'rinadi.

Detektiv hikoyalarda asosiy maqsad sirni ochish, haqiqatni topish va mantiqiy yechimga erishish bo'lsa, hajviy hikoyalarda jamiyatdagi kamchiliklarni kulgi orqali fosh etish va tarbiyaviy g'oya berish hisoblanadi. Shunga qaramay, har ikki janr ham badiiy adabiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchining estetik didini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu janrlar o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi. Detektiv hikoyalar mantiqiy fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirsa, hajviy hikoyalar hayotga tanqidiy qarashni shakllantiradi.

¹ Qodirov P. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.

² Yo'ldoshev J. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.

Har ikkala janr ham badiiy ta'sir kuchi bilan o'quvchini voqealar ichiga olib kiradi va uni faol ishtirokchiga aylantiradi. Detektiv va hajviy hikoyalar o'zining badiiy-estetik imkoniyatlari, ifoda vositalari va tarbiyaviy ahamiyati bilan adabiyotda muhim o'rin egallaydi. Ularni o'rganish nafaqat adabiy bilimlarni boyitadi, balki insonning fikrlash doirasini ham kengaytiradi.

Natijalar. Olib borilgan tahlillar natijasida detektiv va hajviy hikoyalar janrining badiiy xususiyatlari yanada chuqurroq va kengroq ko'lamda o'rganildi hamda ularning adabiyotdagi o'rni, o'quvchiga ta'sir etish mexanizmlari, syujet qurilishi, obrazlar tizimi, til va uslub xususiyatlari, shuningdek, ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati batafsil yoritildi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, detektiv hikoyalar janri avvalo o'zining murakkab, ko'p qatlamli syujeti, sir va jumboqlarga boyligi hamda voqealarning izchil rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bunday asarlarda markaziy o'rinni odatda muammoli vaziyat yoki jinoyat tashkil etadi va ushbu muammo asar davomida asta-sekinlik bilan ochib boriladi. O'quvchi voqealar rivojini kuzatar ekan, u faqat tomoshabin bo'lib qolmaydi, balki faol ishtirokchiga aylanadi, turli taxminlar yuritadi, dalillarni solishtiradi va yakuniy xulosaga kelishga harakat qiladi. Bu jarayon esa uning mantiqiy fikrlash qobiliyatini, tahlil qilish ko'nikmasini va kuzatuvchanligini rivojlantiradi.

Detektiv hikoyalarning yana bir muhim jihati shundaki, ularda har bir detal, har bir epizod muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif tomonidan berilgan eng kichik ishora ham keyinchalik katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli bu janr o'quvchidan diqqat va e'tiborni talab qiladi.

Syujetning bunday murakkab qurilishi o'quvchining asarga bo'lgan qiziqishini oshiradi va uni oxirigacha mutolaa qilishga undaydi. Shu bilan birga, detektiv hikoyalarda kutilmagan burilishlar, ya'ni voqealarning birdaniga o'zgarib ketishi ham muhim o'rin tutadi. Bu esa asarni yanada qiziqarli va ta'sirchan qiladi.³

Hajviy hikoyalar esa butunlay boshqa yo'sinda ta'sir ko'rsatadi. Ushbu janrda kulgi asosiy vosita sifatida qo'llaniladi, biroq bu kulgi yuzaki emas, balki chuqur ma'no kasb etadi. Hajviy hikoyalarda kulgi orqali jamiyatdagi turli muammolar, insonlarning kamchiliklari va illatlari ochib beriladi. Muallif kinoya, satira, mubolag'a va grotesk kabi badiiy vositalardan foydalanib, o'z fikrini yanada kuchliroq ifodalaydi. Natijada o'quvchi kuladi, biroq shu bilan birga o'ylaydi, xulosa chiqaradi va ba'zan o'z xatti-harakatlarini ham qayta ko'rib chiqadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, hajviy hikoyalar o'quvchida tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Chunki kulgi orqali berilgan tanqid inson tomonidan osonroq qabul qilinadi.

Agar muammo jiddiy va to'g'ridan-to'g'ri aytilsa, u qarshilik uyg'otishi mumkin, biroq kulgi orqali yetkazilgan fikr o'quvchi ongiga chuqurroq singadi. Shu jihatdan hajviy hikoyalar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, ular jamiyatni yaxshilashga xizmat qiladi.

Detektiv va hajviy hikoyalar o'rtasida sezilarli farqlar mavjud bo'lishiga qaramay, ular orasida umumiy jihatlar ham ko'p. Har ikkala janr ham o'quvchini faol fikrlashga undaydi, uni voqealar ustida bosh qotirishga majbur qiladi. Detektiv hikoyalarda bu jarayon mantiqiy izlanish orqali amalga oshsa, hajviy hikoyalarda esa kulgi va kinoya orqali yuzaga keladi. Har ikkala holatda ham o'quvchi passiv emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladi.⁴

³ Karimov N. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.

⁴ Mirzaev S. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2008.

Shuningdek, har ikkala janrda obrazlar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Detektiv hikoyalarda qahramonlar, ayniqsa tergovchi yoki asosiy qahramon obrazlari alohida o'rin tutadi.

Ularning fikrlashi, kuzatuvchanligi va xulosa chiqarish qobiliyati asar rivojini belgilaydi.

Hajviy hikoyalarda esa obrazlar ko'pincha umumlashtirilgan bo'lib, ular orqali jamiyatdagi turli tiplar aks ettiriladi. Masalan, dangasa, manman, ikkiyuzlama yoki haddan tashqari maqtanchoq inson obrazlari orqali muallif ma'lum ijtimoiy muammolarni ochib beradi.

Til va uslub jihatidan ham har ikki janr o'ziga xos xususiyatlarga ega. Detektiv hikoyalarda til aniq, lo'nda va mantiqiy bo'lsa, hajviy hikoyalarda til ko'proq obrazli, kinoyali va emotsional bo'ladi. Hajviy asarlarda so'z o'yinlari, kulgili iboralar va kutilmagan ifodalar keng qo'llaniladi.

Bu esa o'quvchida estetik zavq uyg'otadi.

Tadqiqot davomida yana bir muhim jihat aniqlanadiki, har ikki janr ham o'quvchining dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi. Detektiv hikoyalar insonni fikrlashga, voqealarni tahlil qilishga va sabab-oqibat bog'liqligini tushunishga o'rgatsa, hajviy hikoyalar hayotga tanqidiy nazar bilan qarashni shakllantiradi. Bu esa shaxsning intellektual va ma'naviy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, detektiv va hajviy hikoyalar zamonaviy adabiyotda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Aksincha, bugungi kunda bu janrlar yanada rivojlanib, yangi shakl va mazmun kasb etmoqda. Zamonaviy detektiv hikoyalarda texnologiya, kriminalistika va psixologiya elementlari keng qo'llanilayotgan bo'lsa, hajviy hikoyalarda global muammolar, ijtimoiy tarmoqlar, zamonaviy hayot tarzi kabi mavzular aks ettirilmoqda. Bu esa ushbu janrlarning doimiy ravishda yangilanib borayotganini ko'rsatadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, detektiv va hajviy hikoyalar nafaqat o'quvchini qiziqtiradi, balki uni fikrlashga, o'rganishga va o'z ustida ishlashga undaydi. Ular badiiy adabiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, insonning ma'naviy kamolotida katta rol o'ynaydi. Har ikkala janr ham o'ziga xos badiiy-estetik imkoniyatlarga ega bo'lib, ular orqali muallif jamiyatdagi muammolarni yoritadi, inson xarakterini ochib beradi va o'quvchiga muayyan g'oyalarni yetkazadi.⁵

Xulosa. Detektiv va hajviy hikoyalar badiiy adabiyotning muhim va ta'sirchan janrlari hisoblanadi. Detektiv hikoyalar o'zining sirli voqealari, murakkab syujeti va mantiqiy yechimga asoslanganligi bilan ajralib tursa, hajviy hikoyalar kulgi va kinoya orqali ijtimoiy hayotdagi muammolarni ochib berishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu ikki janr o'zaro farqli bo'lishiga qaramay, o'quvchini fikrlashga undashi, ma'naviy va estetik tarbiya berishi bilan umumiy jihatlariga ega. Detektiv hikoyalar mantiqiy tafakkurni rivojlantirsa, hajviy hikoyalar tanqidiy qarash va ijtimoiy ongni shakllantiradi.

Har ikki janr ham adabiyotda o'zining alohida o'rniga ega bo'lib, ularni o'rganish va tahlil qilish adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi hamda o'quvchining dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov P. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.

⁵ Komilov N. Badiiy so'z va uslub. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.

2. Yo'ldoshev J. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Karimov N. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
4. Mirzaev S. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2008.
5. Komilov N. Badiiy so'z va uslub. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
6. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2011.
7. Fitzgerald F. S. Short Stories of Mystery and Humor. – London: Penguin Classics, 2005.
8. Poe E. A. Selected Detective Stories. – New York: Oxford University Press, 2009.
9. Internet manbalar: www.adabiyot.uz
10. Internet manbalar: www.literatureonline.com